

Ludvík XIV.

Paměti krále Slunce

Úvahy pro poučení dauphinovo

PROSTOR

Ludvík XIV.

Paměti krále Slunce

Úvahy pro poučení dauphinovo

PROSTOR

Ludvík XIV.

Paměti krále Slunce

Úvahy pro poučení dauphinovo

přeložil, poznámkami a doslovem opatřil
Martin Pokorný

PROSTOR

© PROSTOR, 2007
Translation © Martin Pokorný, 2007
Afterword © Martin Pokorný, 2007

ISBN 978-80-7260-176-9

Obsah

<i>Historický úvod</i>	//	9
<i>(Martin Pokorný, Petra Švehlová)</i>		
<i>Vnitrostátní a zahraniční situace francouzského státu před Ludvíkovým nástupem na trůn</i>	//	9
<i>Hlavní protagonisté evropské politiky v letech 1660–1668</i>	//	10
<i>Ludvíkův vládní aparát</i>	//	15
<i>Jansenismus</i>	//	16
<i>Válka ve Španělském Nizozemí</i>	//	17
<i>Adresát Paměti</i>	//	18

ROK 1661	//	19
Kniha první	//	21
Kniha druhá	//	41
Oddíl první	//	41
Oddíl druhý	//	56
Oddíl třetí	//	72

ROK 1662	//	97
Oddíl první	//	99
Oddíl druhý	//	119
Oddíl třetí	//	133

ROK 1666	//	141
-----------------	----	-----

ROK 1667	//	209
Dodatek	//	245

ROK 1668	//	249
-----------------	----	-----

<i>Doslov</i>	//	269
<i>(Martin Pokorný)</i>		

<i>Základní literatura v češtině k Ludvíkovi XIV.</i>	//	277
---	----	-----

Historický úvod

Ludvíkovy *Paměti* nechceme prezentovat jako historický dokument (viz Doslov). Snažili jsme se proto poznámkový aparát přímo v textu omezit na minimum. Následující stručný přehled má čtenáři umožnit základní orientaci v dobovém kontextu. Údaje zmíněné zde již v poznámkách až na drobné výjimky neopakujeme.

Vnitrostátní a zahraniční situace francouzského státu před Ludvíkovým nástupem na trůn

Smrtí Ludvíka XIII. (*1601, králem od 1610) v roce 1643 přešla francouzská koruna na pětiletého Ludvíka XIV. Faktické moci se coby regentka ujala královna matka, Anna Rakouská (1601–1666), dcera španělského krále Filipa III., a první ministr čili předseda královské rady kardinál Mazarin.

Jules kardinál Mazarin (1602–1661), rodem Ital a původním jménem Giulio Mazarini, úředně získal francouzskou národnost roku 1639. Coby chráněncem kardinála Richelieua později převzal jeho místo v čele státního aparátu a v době Ludvíkovy neplnoletosti určoval politiku francouzské koruny. Byl především vynikající diplomat; díky vlastní obratnosti (a nikoli pod Ludvíkovým vedením, jak se píše v *Pamětech*) vyjednal pyrenejský mír (viz níže) i rýnský spolek (založený 1658, obnovený 1661). Zemřel 9. března 1661; jeho skon byl pro Ludvíka podnětem k plnému převzetí výkonné moci. Před smrtí Ludvíkovi doporučil svého osobního pokladníka Jeana-Baptista Colberta.

Pro Ludvíkovo celoživotní vnímání mocenských vztahů a rizik byla určující zkušenost s takzvanou fron-

dou (*La Fronde*), sérií povstání šlechty proti královské moci z let 1648–1653. Jako rozbuška posloužil protest pařížského nezávislého soudního dvora, takzvaného parlamentu, proti daňové politice kardinála Mazarina. Roku 1650 v čele vzbouřenců stanul Ludvík II., kníže de Condé (1621–1686), do té doby velitel královských sil a jeden z princů s přímým nárokem na trůn (tzv. *princes du sang*). Regentka, následník trůnu i Mazarin byli tlakem událostí načas nuceni opustit Paříž a sám Mazarin musel boj proti vzbouřencům až do roku 1653 řídit z Německa.

V rámci třicetileté války (1618–1648) stála Francie především proti španělským Habsburkům a španělsko-francouzský konflikt také přetrval dalších deset let po uzavření vestfálského míru, až do pyrenejského míru ze 7. listopadu 1659, který též stanovil španělskou princeznu Marii Terezii (1638–1683) za budoucí Ludvíkovu manželku (sňatek byl uzavřen 9. června následujícího roku).

Hlavní protagonisté evropské politiky v letech 1660–1668

Španělsko

Země vedla s Francií ozbrojený konflikt nejen v rámci třicetileté války (1618–1648), ale až do uzavření pyrenejského míru v roce 1659, který uznal francouzské územní zisky. Habsburský král Filip IV. (1605–1665, králem od 1621) byl v letech 1647 a 1652 nucen jménem země vyhlásit bankrot. Po jeho smrti nastoupil na trůn jeho syn Karel II. (1661–1700), ovšem až do dosažení jeho plnoletosti v roce 1675 zemi řídila Filipova druhá manželka, královna regentka Marie-Anna Rakouská (1634–1696), která se obklopovala Němci.

Dánsko

Po tzv. dánsko-švédských válkách let 1643–1645 a 1657–1660, vedených za vlády Kristiána IV. (1577–1648, králem od 1588, do plnoletosti 1596 však vládl s regentskou radou) a Frederika III. (1609–1670, králem 1648–1670), Dánsko ztratilo velká území ve Skandinávii a v Pobaltí. Monarchie obsazovaná volbou se roku 1660 změnila v dědičnou a roku 1661 v absolutní.

Anglie

Anglická revoluce skončila rokem 1660, kdy na trůn nastoupil Karel II. Stuart (1630–1685), syn popraveného Karla I. a Ludvíkovy tety Jindřišky Francouzské. Po sňatku s Kateřinou Braganzskou v květnu 1662 země poskytla vojenskou a námořní pomoc Portugalsku, dlouhodobě ohrožovanému Španělskem. Zoufalá finanční nouze krále donutila přijímat od Ludvíka peněžní asistenci a podporovat jeho politiku.

Nizozemí/Holandsko

Terminologická poznámka: v souladu s územ v textu *Paměti* užíváme název „Nizozemí“ (*les Pays Bas*) pro geografickou oblast a označení „Holandsko“ (*Hollande*) pro Spojené provincie nizozemské jakožto státní útvar.

Po smrti Viléma II. Oranžského v roce 1650 nebyl ve Spojených provinciích až do nástupu Viléma III. v roce 1672 jmenován místodržící a v letech 1654–1660 byla tato funkce formálně zrušena. Hlavním představitelem Spojených provincií byl v tomto období Jan De Witt (1625–1672), od roku 1653 tzv. hlavní penzionář (= prokurátor) největší provincie, Holandska.

Vatikán

Alexandr VII. (papežem 1655–1667) v souladu s tradiční linií Vatikánu podporoval Španělsko. Po jeho smrti nastoupil Klement IX. (papežem 1667–1669); ten mimo jiné dosáhl dočasného míru mezi Svatým stolcem a skupinou prelátů galikánské církve, kteří odmítali odsoudit Janseniovy spisy (tzv. *pax clementina*), podílel se na vyjednávání mírové dohody z Cách a Benátkám poskytl materiální pomoc v boji s osmanskou říší o Krétu.

Švédsko

Od roku 1654 vládl v zemi král Karel X. Gustav (*1622). Po jeho smrti v roce 1660 na trůn nastoupil Karel XI. (1655–1697), který však dosáhl plnoletosti a převzal vládu od regentů až v roce 1672.

Portugalsko

Portugalské království si vydobylo nezávislost na Španělsku v roce 1640; to se dlouhodobě snažilo si Portugalsko opět podrobit. Po smrti Jana IV. v roce 1656 na trůn nastoupil Alfons VI. Vítězný (1643–1683), od tří let ochrnutý a mentálně postižený, v důsledku čehož jeho matka Luisa Františka Gusmánská (1613–1666) vládla z titulu královny regentky po celých šest let. V roce 1662 Alfons kvůli intrice hraběte de Castelo-Melhor královnu regentku vypověděl od dvora a poslal ji do kláštera. Desátého března 1666 byl oddán s francouzskou šlechtičnou Marií Františkou Alžbětou Savojskou, kněžnou de Nemours a d'Aumal (1646–1683). V roce 1667 Alfonse sesadil z trůnu jeho bratr Pedro, do Alfonsovy smrti regent a následně král Petr II. Téhož roku bylo zrušeno Alfonsovo manželství a Marie Františka si vzala nového vládce. Svržený král dožil ve vyhnanství na Azorech.

Jeho sestra Kateřina Braganzská (1638–1705) se v roce 1662 vdala za anglického krále Karla II. Svazek zajistil zemi vojenskou a námořní podporu.

Polsko

V roce 1648 byla polská koruna volbou přisouzena Janu II. Kazimírovi (1609–1672). Jeho vládu charakterizovaly četné a neúspěšně vedené konflikty, mj. vpád Turků a kozáků a válka s Ruskem (1654–1667) a Švédskem (1655–1660). Velkou oporou mu byla jeho žena (a někdejší manželka jeho zesnulého bratra) Ludwika Maria Gonzaga (1611–1667), šlechtična narozená ve Francii. V roce 1668 Jan abdikoval a uchýlil se do jezuitského kláštera ve Francii, kde se stal opatem.

Svatá říše římská národa německého

Leopold I. (*1640) z rodu Habsburků vládl jako císař římský a arcivévoda rakouský (1658–1705), král český (1656–1705) a uherský (1655–1687). Vedle osmanské říše, s níž se opakovaně střetl na území Uher, byla Francie jeho hlavním politickým a vojenským protivníkem (s Ludvíkem XIV. si též odpovídali věkově). V roce 1666 se oženil se španělskou infantkou Markétou Terezou (1651–1673), nevlastní sestrou Ludvíkovy manželky Marie Terezie.

Rakousko a Uhry viz Svata říše římská národa německého

Falc

Falckrabě Karel I. Ludvík (1670–1685) dobyl Dolní Falc a v odškodnění za ztracená léna se stal osmým kurfiřtem (vládl 1648–1680). V roce 1673 se zapojil do protifrancouzské ligy. Jeho dcera Charlotta-Alžběta Bavorská (1652–1722), též známá jako „Liselotte“ či „Princesse Palatine“, se stala druhou ženou Ludví-

kova bratra a proslula svou temperamentní korespondencí.

Bavorsko

Bavorským kurfiřtem se v roce 1651 stal Ferdinand Maria (1636–1679), po přeslici vnuk někdejšího císaře Ferdinanda II.

Braniborsko

V roce 1640 převzal titul braniborského kurfiřta Fridrich Vilém I. (1620–1688) z rodu Hohenzollernů, zvaný „Velký kurfiřt“.

Mohuč

Arcibiskupem-kurfiřtem mohučským byl v roce 1647 jmenován Jan Filip ze Schönbornu (1605–1673), od roku 1663 též biskup wormský.

Kolín nad Rýnem

Arcibiskupem-kurfiřtem kolínským byl v roce 1650 jmenován Maxmilián Jindřich z rodu Wittelsbachů (1621–1688). Současně spravoval i episkopát v Hildesheimu a v Lutychu.

Savojsko

Od smrti vévody Viktora-Amadea I. (1587–1637) až do své smrti fakticky vládla na panství sestra Ludvíka XIII. Marie Kristina Francouzská (1606–1663) coby regentka titulárního vévody Karla-Emanuela II. (1634–1675). Ten se v březnu 1663 oženil se sestřenicí Ludvíka XIV., dcerou Gastona d'Orléans Františkou Magdalenou d'Orléans (*1648), avšak ta následujícího roku zemřela. V roce 1665 se oženil znovu; novou družkou mu byla dcera vévody de Nemours Marie Jana-Křtitelka Savojská (1644–1724).

Lotrinsko

Vévodou lotrinským byl od roku 1624 Karel IV. (1604–1675, uváděn též jako Karel III., rozdíl v číslování je odvozen od nároků lotrinských vévodů na dynastické spojení s Karlovci). Za třicetileté války se připojil k císaři a po útoku Francouzů musel abdikovat. Uprchl do Španělska, kde byl uvězněn, avšak po uzavření pyrenejského míru obdržel své léno zpět. Do rozbořeného Nancy se vrátil až v září 1663. Z Lotrinska jej definitivně vypudila francouzská okupace, která trvala od roku 1670 až do uzavření ryswického míru v roce 1697.

Benátky

Od roku 1659 byl 104. dóžetem benátské republiky Domenico II. Contarini (1585–1675).

Janov

Dóžata janovské republiky se střídala každé dva roky.

Osmanská říše

V letech 1648–1687 byl sultánem Mehmed IV. (1642–1693). Éra sultánů coby faktických vládců říše formálně skončila v roce 1656, kdy se Mehmed zřekl exekutivních pravomocí ve prospěch svého velkovezíra Mehmeda Köprülü. Říše v daném období vedla mj. zdlouhavou, ale nakonec vítěznou válku s Benátkami o Krétu. V letech 1663–1664 má sultán v moci skoro celé Uhry. Relativně dobré vztahy s Turky poskytují Ludvíkovi nástroj k omezení císařského vlivu.

Ludvíkův vládní aparát

Čtveřici státních tajemníků (*secrétaires d'État*) v době po Ludvíkově plném převzetí moci tvořili Michel Le

Tellier (odbor války), Henri-Auguste de Loménie, hrabě de Brienne, jehož v roce 1663 vystřídal Hugues de Lionne (odbor zahraničí), Henri de Guénégaud, pán z Plessis-Belleville (odbor královského domu), a Louis Phélypeaux, pán z La Vrillière (náboženské záležitosti). Ministry v přísném slova smyslu (*ministres d'État*), tedy členy Nejvyšší rady (*Conseil d'En-Haut*), byli pouze Le Tellier a Lionne.

Funkci kancléře (*chancelier*), který pečeti a takto stvrzuje jednotlivé královské výnosy, od roku 1656 až do své smrti zastával Pierre Séguier (1588–1672).

Obratem „vrchní správce“ překládáme termín *surintendant*, de facto ministr financí. Tuto *portefeuille* v dané době držel Nicolas Fouquet (1615–1680); přesun jeho pravomocí na vlivného Ludvíkova spolupracovníka a rádce Jeana-Baptista Colberta (1619–1683) záhy vedl k vykonstruovanému a bombasticky vedenému politickému procesu, jehož otěže očividně držel sám Colbert. Zrušení titulu *surintendant* po Fouquetově odvolání bylo definitivní; Colbertova funkce již nese označení *contrôleur général*.

Colbert za Ludvíkovy vlády hluboce zreformoval francouzskou ekonomiku podle merkantilistických principů. Je pravděpodobně přímým autorem všech pasáží, které v *Pamětech* pojednávají o čistě finanční nebo hospodářské problematice, a měl přinejmenším zásadní vliv na všechny negativně laděné a vysoce manipulativní zmínky o Fouquetovi.

Jansenismus

Jansenistické hnutí vycházelo z myšlenek vlámského teologa Cornelise Jansena (1585–1638). Zvláštním důrazem na predestinaci a Boží milost mělo blízko ke

kalvinismu, nicméně jeho příslušníci se nadále hlásili k římskokatolické církvi. Centrem jansenistické aktivity se stala klášterní kolej Port-Royal nedaleko Paříže a k předním představitelům proudu patřili Antoine Arnauld (1612–1694) a Blaise Pascal (1623–1662).

Jean-François Paul de Gondi kardinál de Retz (1613–1679), první arcibiskup pařížský, kterého Ludvík v této souvislosti zvláště zmiňuje, se do spojitosti s jansenismem dostal spíše v důsledku vlastních i cizích politických intrik nežli názorové spřízněnosti: původcem obvinění je kardinál Mazarin a jeho dopis papeži Alexandru VII. z roku 1655. Ludvík k němu choval zášť pro jeho prospěchářskou účast na frondě a pro incident z roku 1650, kdy na Gondiho podněcování vnikl dav až do ložnice tehdy dvanáctiletého Ludvíka. Čerstvě jmenovaného kardinála de Retz nechal Ludvík v prosinci 1652, krátce po návratu do Paříže, bez konkrétního obvinění uvěznit; následovalo domácí vězení, exil, a nakonec výměnou za abdikaci z pařížské arcidiecéze opatství v Saint-Denis. V roce 1668 mu byl povolen návrat do Paříže.

Válka ve Španělském Nizozemí

V roce 1667 Ludvík prohlásil, že namísto neproplaceného věna má nárok na panství, která spadala pod španělskou korunu v oblasti jižního Nizozemí. Španělé se nepokusili o protiútok, nicméně Spojené provincie nizozemské utvořily spolek s Anglií a Švédskem, se kterým Ludvík uzavřel mír. Tuto krátkou, takzvanou devoluční válku (jako záminka k válce posloužilo Ludvíkovi brabantské nástupnické právo, *ius devolutionis*) ukončil cášský mír, podepsaný 2. května 1668. Francii přinesl územní zisky v jižním Nizozemí, např. město Lille. Španělsku vrátil Franche-Comté.

Adresát Pamětí

Adresátem *Pamětí* je Ludvík Francouzský (1661–1711), zvaný „Velký dauphin“. Preceptorem mu byl J. B. Bossuet a pro potřeby následníkovy vzdělání vytvořil Pierre-Daniel Huet ve spolupráci s Anne Dacierovou (známější jako „Madame Dacier“) sérii „umravněných“ vydání řeckých a římských klasiků, jejichž titulní označení – *Ad usum Delphini* – se stalo okřídleným. Následník se živě zajímal o antické památky a vynikl chrabrostí, avšak vlády se nikdy neujal: vlastní otec ho přežil o čtyři roky.

Všechny ostatní děti ze svazku Ludvíka XIV. a Marie Terezie zemřely v útlém věku, většinou již po několika týdnech, jen v jediném případě se dcerka dožila pěti let. Nejstarší syn Velkého dauphina, Ludvík, vévoda burgundský, zemřel rok po svém otci, tedy tři roky před skonem dědovým. Nárok na trůn tak přešel na mužské potomky panovníkovy vnuka, avšak první z nich zemřel v útlém věku a druhý pouhých pár týdnů po svém otci. Teprve třetí pravnuke Ludvíka XIV. přežil v dynastické linii vlastního praděda a jako Ludvík XV. se ujal francouzské koruny.

Ludvík XIV. také zplodil 16 či 17 dětí se svými milenkami, z nichž šest (tři syny a tři dcery) veřejně uznal za své.

Martin Pokorný, Petra Švehlová

Rok 1661

Kniha první

Můj synu, dlouhá řada velmi závažných důvodů mne přiměla k rozhodnutí zanechat vám mezi nejvýznamnějšími plody mé práce a za cenu značného úsilí tyto vzpomínky na mou vládu a na mé klíčové činy. Nikdy jsem nevěřil, že by králové – vždyť přece pociťují stejnou otcovskou něhu jako ostatní! – byli oproštěni od povinnosti společné všem otcům, totiž poučit své děti příkladem a radou. Naopak se podle mého mínění na této vysoké úrovni, na níž se vy a já nacházíme, povinnost jedince pojí s veřejným závazkem, a jelikož konec konců všechna nám vzdávaná úcta i veškerá hojnost a třpyt, které nás obklopují, jsou jen odměnou nebes v úhradu za starost nad národy a státy, jíž nás pověřila, byla by tato starost nedostatečná, kdyby nepřekračovala nás samé a nepřiměla nás předat dědici, který má vládnout po nás, vše, co se nám podařilo pochopit.

Doufal jsem dokonce, že vám – a vposledku tedy i svým poddaným – snad tímto záměrem prokážu větší užitek, než by to svedl kdokoli jiný. Neboť i kdyby měl někdo větší nadání a více zkušenosti, přec – nevládl, a nevládl ve Francii; a mohu vám směle říci, že čím vyšší je to či ono místo, tím více sleduje účelů, které lze postřehnout a poznat jen tehdy, když dané místo zaujímáte.

Vzal jsem ostatně v potaz i to, co jsem sám mnohokrát zažil, totiž davy lidí, kteří na vás dotírají, každý s vlastními plány, mezi nimiž jen s obtížemi kdy najdete upřímný názor – zatímco na úradky otce, jehož veškeré zájmy se kryjí s vašimi a jehož jedinou vášní je vaše velkolepost, se lze naopak dokonale spolehnout.

Občas mi také lichotila představa, že kdyby vás snad jednoho dne – jak se to stává nepříjemně často – pra-

covní povinnosti, různá potěšení a styk se světem zbavily kontaktu s knihami a letopisy, a přitom mladí vladaři jedině v nich najdou tisíce pravd bez sebemenší příměsi pochlebnictví, mohla by četba těchto pamětí jakoby nahradit všechny ostatní spisy, neboť by pro vás zůstala čímsi libým a zvláštním díky přátelství a úctě, které si ke mně zachováte.

A taktéž jsem se zamyslel nad (v tomto ohledu tíživou a nesvobodnou) situací králů, kteří takřka dluží veřejné zúčtování ze všech svých skutků celému vesmíru a všem věkům a nemohou ho přitom ve své vlastní době nikomu složit, aniž by tím porušili své prvořadé zájmy a odhalili tajné jádro vlastního konání. A jelikož nepochybuji, že ony nepominutelné a jistě závažné záležitosti, na nichž jsem se podílel jak uvnitř říše, tak za jejími hranicemi, jednoho dne různými směry podnítí génia a vášně spisovatelů, není mi proti mysli, že tu najdete nástroj, jak napravit kroniky, pokud sejdou na scestí nebo sáhnou vedle vinou neschopnosti podat věrnou zprávu či náležitě proniknout do mých úmyslů a jejich pohnutek. Vylíčím vám je bez zastírání dokonce i tam, kde mé dobré úmysly neměly šťastný konec, neboť jsem přesvědčen, že jen člověk malomyslný, který se mýlí neustále, se nechce nikdy mýlit, zatímco kdokoli je vskutku zasloužilý a povětšinou uspěje, dokáže velkoryse uznat své chyby.

Zda mám mezi vlastní chyby počítat i to, že jsem se řízení státu neujal hned na počátku, nevím. Pokud ano, pak jsem se tu chybu následně snažil plně napravit, a mohu vás směle ujistit, že příčina netkvěla ani v nedbalosti, ani v zahálčivosti.

Již v dětství mne trýznilo, když někdo v mé přítomnosti vyslovil byt' jen pouhé jméno lenošivých králů a majordomů. Nutno ale vědět, jaké panovaly poměry: předtím i poté, co jsem dosáhl plnoletosti, celým krá-

lovstvím otrásal strašlivý neklid, v cizině se vedla válka, ve které Francie vinou těchto domácích konfliktů přišla o tisíce výhod, v čele nepřátel stál princ mé krve a skvělého jména, stát byl prolezlý komploty, provinční parlamenty stále měly v rukou a brousily si zuby na moc získanou neprávem, u dvora se mi dostávalo pramálo věrnosti bez postranního zájmu a mí poddaní – zdánlivě pokorní a poddajní – pro mne byli stejnou protistranou a hrozbou jako ti největší rebelové. I vprostřed všech frakcí se dokázal prosadit velmi obratný a zručný ministr, který mne měl rád a já jeho také a který mi poskytl nezměrné služby, nicméně jeho uvažování a chování se přirozenou povahou lišilo od mých; nemohl jsem mu však odmlouvat ani sebe méně oslabit jeho pověření, aniž bych tím proti němu v důsledku falešného dojmu, že upadl v nemilost, znovu podnítil stejnou bouři, jakou jsme s takovou námahou utišili. A i já byl ještě dosti mlád. Pravda, byl jsem dospělý, pokud jde o královskou plnoletost, stanovenou v zákonech státu, aby se zabránilo největším pohromám,* avšak nikoli pokud jde o onu dospělost, kdy se obyčejní jednotlivci svobodně zhostí vlády nad svými věcmi; do hloubky jsem znal pouze tíhu svého břemene, ale neměl jsem dosud příležitost poznat vlastní síly. Samozřejmě jsem si u dvora více než čehokoli jiného, ba i života, cenil skvělé pověsti, pokud bych si ji mohl vydobýt, ale zároveň jsem chápal, že mé první kroky buď položí její základy, anebo způsobí, že o ni navždy a beznadějně přijdu. Touha po slávě mne tak při mých plánech takřka stejnou měrou hnala vpřed i brzdila.

Neopomněl jsem se ovšem prověřit potajmu a beze svědků. Sám a v duchu jsem uvažoval o všech událostech, jež se naskytly, pln nadějí a radosti, kdykoli

* Tj. od završení třinácti let (v Ludvíkově případě 5. září 1651).

jsem zjistil, že smýšlení obratných, dokonale zkušených lidí nakonec dospělo k myšlenkám, které mne napadly nejdříve, a v hloubi duše jsem věřil, že pokud jsem byl posazen na trůn a zachován na něm s tak ohromným odhodláním konat dobro, jistě pro to najdu i prostředky. Takto uplynulo několik let, když mne všeobecný mír, uzavřené manželství, upevňená moc a smrt kardínála Mazarina přiměly již dál neodkládat, po čem jsem toužil a čeho jsem se zároveň tak dlouho obával.

Začal jsem obhlížet všechny rozmanité části státu, a to nikoli lhostejnými zraky, nýbrž očima pána, a citelně se mne dotklo, že jsem mezi nimi nespatriil jedinou, jež by mne naléhavě nevyzývala veškerými silami se jí zhostit, avšak pečlivě jsem též zjišťoval, co mi vlastně doba a daná situace dovolí. Všude vládl chaos. Můj dvůr byl značně dalek oné atmosféry, kterou v něm, doufám, najdete vy. Hodnostáři a zplnomocněnci, navyklí na nekonečná vyjednávání s ministrem, kterému se takový postup nepřičil a pro kterého byla nevyhnutelná, si neustále činili domnělé právo na vše, co se jim hodilo. Velitelé pevnostních posádek lačnili po moci a ke každé žádosti byla přimíšena nějaká výčitka z minulosti anebo nějaká nadcházející stížnost, jejíž náznak měl sloužit co výhrůžka. Projevy královské milosti – spíš vyžadované a násilím vynucované nežli očekávané, a proto také vždy odvíjené jeden od druhého – již nikoho nepoutaly závazkem věrnosti a hodily se leda k perzekuci těch, komu je člověk chtěl upřít.

Finance, jež skýtají hybnost a činorodost celému ohromnému tělu monarchie, byly vyčerpané do té míry, že takřka nebyl na dohled žádný další zdroj. U řady svrchovaně nutných a výsadních nákladů mého domu a mé osoby docházelo v rozporu se vši slušností ke zpožděním anebo byly hrazeny pouze z úvěrů s tíživými dopady, zatímco v téže době byla jasně patrná

hojnost u obchodníků, kteří své zpronevěry na jednu stranu zastírali všemožnými triky, na stranu druhou je vystavovali na odiv v drzém a smělém přepychu, jako kdyby jim ode mne bylo dáno na vědomí, že vše hodlám přehlížet.

V církvi – ponecháme-li stranou její obvyklé neduhy – se po zdlouhavých disputacích o scholastických otázkách, jejichž znalost (jak již bylo uznáno) není nezbytná pro ničí spásu, rozpory den za dnem vyhrocovaly v důsledku zanícení a zatvrzelosti ducha, a navíc se neustále mísily s novými, čistě lidskými zájmy, až nakonec vyvstala otevřená hrozba schizmatu, podníceného lidmi mimořádně nebezpečnými právě proto, že bývali mohli být velmi užiteční a zasloužilí – jen kdyby o těchto možných zásluhách nebyli sami tak silně přesvědčeni. Nejednalo se tu jen o několik individuálních učenců, působících v ústraní, nýbrž o biskupy ukotvené v diecézi, kteří s sebou mohli strhnout obecné množství, biskupy s velkým renomé a se zbožností, jež by zasluhovala úctu, jen kdyby ji provázela povolnost k míněním církve, mírnost, střízlivost a shovívavost. Celou tuto rodící se sektu – ať vlivem temperamentu anebo promyšleného zájmu – podporoval a sám jí byl podporován kardinál de Retz, arcibiskup pařížský, u něhož mi obecně známé ohledy na státní zájem zabránily strpět jej v království.

Vady urozeného stavu začínaly tím, že se v něm hemžilo nesčetnými svévolníky zcela bez šlechtického titulu anebo s titulem, který si pořídili za peníze beze služby. Tyranii, kterou šlechta v některých provinciích rozpoutala nad svými vazaly a sousedy, již nebylo možno snášet a potlačit ji mohla jedině exemplární přísnost a strohost. Zuřivá záliba v soubojích mírně opadla díky přesnému dodržování nejnovějších pravidel, na nichž jsem vždy neochvějně trval, a pouze pokročivší léč-

ba tak hluboce zakořeněného neduhu ukázala, že není důvodu zoufat si nad nenapravitelností.

Justice, jejímž úkolem bylo zajistit reformu všeho ostatního, se mi naopak jevila vůbec nejméně reformovatelná. Přispívalo k tomu nepočítaně vlivů: stolce obsazené nahodile nebo za úplatu namísto z rozhodnutí a na základě kompetence, pramalá zkušenost a ještě chabější znalosti některých soudců, takřka všeobecné porušování pravidel ohledně věku a aktivní služby, právnícké kličkování, po několika staletích pevně vštípené a vynalézavé v úskocích proti těm nejlepším zákonům, a konečně jeho hlavní příčina, totiž onen přemnožený národ milovníků soudních pří, kteří je pěstili jako svůj odkaz a jejichž jedinou snahou bylo zvýšit jejich délku a počet. I můj vlastní úradek, který by měl řídit ostatní jurisdikce, je mnohdy naopak zneptřehledňoval podivnou záplavou navzájem protichůdných výnosů, do jednoho vydaných mým jménem a jakoby pocházejících ode mne, což panující chaos činilo ještě ostudnějším.

Všechny tyto choroby či jejich vlivy a důsledky nakonec dopadaly především na prostý lid, navíc obtížený daněmi, lid, na nějž v mnoha ohledech dotírala bída, po jiných stránkách ho – od chvíle, kdy byl uzavřen mír – kazila vlastní zahálčivost, a který především potřeboval úlevu a práci.

Vprostřed tolika obtíží, z nichž některé působily dojmem, že jsou nepřekonatelné, jsem čerpal odvahy ze tří úvah. Za prvé, u podobných záležitostí není v moci králů, kteří jsou přece lidmi a mají co do činění s lidmi, dosáhnout plné dokonalosti, o niž usilují a která je příliš vzdálena našim chabým schopnostem; nicméně přes všechnu nerealizovatelnost nutno konat, co je v našich silách, a přes všechnu nedosažitelnost nutno postupovat stále dál – což jistě přinese svůj uži-

tek i slávu. Za druhé, u všech spravedlivých a oprávněných podniků obvykle čas, skutek i pomoc nebes rýsují tisíce cest a odhalují tisíce výhod, o nichž jsme neměli tušení. A konečně mi samo nebe podle všeho zdání zmíněnou pomoc slibovalo a schystávalo všechno právě pro onen plán, který mi vnuklo.

Všude vládl klid, žádné otřesy, obavy z otřesů či domnělé otřesy v říši mne nemohly zarazit anebo mi bránit v plánech a se sousedy byl – díky situaci, v níž se nacházeli – uzavřen mír podle všeho na tak dlouho, jak budu chtít.*

Španělsko nebylo schopno hbitě se zotavit ze svých ohromných ztrát. Zemi scházely nejen finance, ale i kredit, nedokázala shromáždit podstatnější množství peněz ani mužů a její pozornost zabírala válka s Portugalskem, kterou jsem jí mohl snadno ztrpčovat a u které panovalo podezření, že ji většina velmožů tohoto království nechce přivést ke konci. Král byl stařec chatrného zdraví a měl jen jednoho syna útlého věku a neduživé konstituce. Jak panovník, tak jeho ministr don Luis de Haro** se obávali všeho, co by mohlo znovu vyvolat válku, která vskutku nebyla v jejich zájmu ani s ohledem na stav obyvatelstva, ani s ohledem na situaci královského domu.

Sebemenší hrozbu pro mne nepředstavoval ani císař, zvolený jen proto, že pocházel z rakouského domu, na základě kapitulace spjat tisíci pouty s císařskými státy, bez chuti k jakýmkoli výbojům, císař, jehož rozhodnutí podle všeho pramenila spíše z rozmaru než z vyspělosti a důstojnosti.

Kurfirťi, kteří na něj především uvalili tak tíživé

* K následujícím odstavcům viz Historický úvod.

** Luis Méndez (Menéndez) de Haro y Guzmán, markýz de Carpio (1598–1661), působil od roku 1643 jako první ministr Filipa IV.

podmínky a stěží mohli pochybovat o zášti, kterou k nim cítí, s ním žili v setrvalém sporu. Ostatní vladaři císařství stáli přinejmenším částečně na mé straně.

Švédsko mohlo sledovat reálné a trvalé cíle jen s mou pomocí: země právě ztratila velkého panovníka a měla plné ruce práce, pokud si chtěla po dobu neplnoletosti nového krále udržet zabraná území.

Dánsko – oslabené předchozí válkou se Švédy, ve které stálo na pokraji porážky – myslelo jedině na mír a klid.

Anglie se sotva nadechla po přestálých útrapách a jejím jediným cílem bylo upevnit vládu pod nově dosazeným králem, jenž ostatně k Francii choval vřelou přízeň.

Celá politika Holanďanů a jejich předáků měla v té době za cíl jen dvě věci, totiž udržet obchodní ruch a pokořit rod oranžský. Seběmenší válka by škodila jednomu i druhému a hlavní oporu jim skýtal mé přátelství.

V Itálii si výhradně papež vlivem pozůstatku někdejšího nepřátelství s kardinálem Mazarinem uchoval vůči Francouzům dostatek zlé vůle, nicméně ta nezacházela dost daleko na to, aby mi ztížila kroky, které na papeži závisely, a v zásadě pro mne nepředstavovala žádné nebezpečí. Pokud proti mně snad pojal nějaké úmysly, jeho sousedé ho v nich nenásledovali. Savojsko, kde vládla moje teta, mi bylo velmi příznivě nakloněno. Benátky vedly válku s Turkem, a tak si pečlivě chránily spojení se mnou a doufaly v mou pomoc více než u ostatních křesťanských panovníků. Velkovévoda se dal znovu na mou stranu, když syna oženil s princeznou mé krve.* A konečně tito mocnáři i všichni

* Syn velkovévody toskánského, budoucí Cosimo III. Medici (1642–1723), se v roce 1661 oženil s Ludvíkovou sestřenicí Markétou-Louisou d'Orléans.

ostatní vládci Itálie (z nichž někteří – například v Parmě, Modeně a Mantově – mi byli přáteli a spojenci) byli každý sám příliš slabý na to, aby mi mohl uškodit, a žádný strach ani naděje by je nepřiměly spojit se proti mně. Dokonce jsem mohl čerpat prospěch z jedné zdánlivé nevýhody: ve světě mne ještě nikdo neznal a také mi lidé záviděli méně než později; mé činy nebyly sledovány tak bedlivě a málokdo vytrvale pomýšlel, jak zmařit mé plány.

Bezpochyby bych tak dokonalého poklidu, který se někdy nenajde po několik staletí, býval prachšpatně využil, kdybych ho neuplatnil za jediným účelem, kterým jsem ho mohl zhodnotit; můj věk a potěšení stát v čele svých vojsk ve mně zase vzbuzovaly touhu po živější aktivitě za hranicemi. Jelikož ale hlavní naděje všech těchto proměn tkvěla v mé vůli, bylo jejich nejhlubším základem učinit mou vůli zcela absolutní, a to chováním, které by si vynutilo poddajnost a úctu, totiž zjednat naprostou spravedlnost každému, komu jí jsem povinován, avšak královskou milost projevovat svobodně a bez omezení ke komukoli se mi zlíbí a kdykoli se mi zlíbí, ač z mých následných činů vyjde jasně najevo, že bytí nikomu nedávám za pravdu, přec se řídím pravdou a rozumem, a že podle mého mínění má paměť poskytnutých služeb, přízeň a povýšení za zásluhy, zkrátka a dobře konání dobra, představovat nejenom hlavní povinnost, ale také svrchované potěšení vládce.

Naprosto nezbytné pro mne nepochybně bylo dvojí, totiž mé vlastní ohromné úsilí a za druhé velkorysá volba lidí, kteří by mi v něm mohli napomoci.

Pokud jde o práci a úsilí, není vyloučeno, můj synu, že tyto paměti začnete číst ve věku, kdy je člověk navyklejší se práce bát, než mít ji rád, a kdy je šťasten, že unikl nadvládě učitelů a pánů a nemá žádný předepsaný rozvrh ani dlouhodobé a pevně dané úkoly.

Níže vás upozorním, že práci a pro práci člověk vládne a že ony podmínky královské moci, které vám v tak ohromné zemi možná budou občas připadat tvrdé a nepříjemné, by se vám jevily libé a snadné, kdybyste k nim býval musel napřed dospět. Ale nejen to.

Je tu ještě cosi dalšího, synu, a doufám, že to nikdy nepoznáte z vlastní zkušenosti: nic by vám nepřineslo větší lopocení než pravá zahálčivost, kdybyste do ní snad upadl, napřed znechucen povinnostmi, pak slastmi, nakonec samotnou zahálkou, a všude marně hledaje, co nikdy nelze najít, totiž libý odpočinek a volný čas, nepředchází-li mu námaha a práce.

Ustanovil jsem si jako zákon, že budu pracovat dvakrát každý den, vždy dvě až tři hodiny s jinými lidmi, nepočítaje v to dobu, kterou strávím sám, ani čas mimořádně věnovaný výjimečným záležitostem, pokud nastanou, přičemž není chvíle, kdy by bylo zakázáno mne o nich informovat, byť třeba nespěchají, s výjimkou zahraničních vyslanců, kteří mnohdy z důvěrného kontaktu, jestliže jim k němu dáte příležitost, příliš sebevědomě usuzují, že mají výhodnou příležitost buď něco získat, nebo někam proniknout, a je zcela nepřipadné jim naslouchat bez předběžné přípravy.

Nedokážu vám vylicít, jakou žeň jsem díky tomuto rozhodnutí ihned sklídl. Cítil jsem, jak mohutní můj duch a odvaha, připadal jsem si jako nový člověk, objevil jsem v sobě netušené vlastnosti a s radostí jsem si vyčítal, proč jsem to jen nezjistil dříve. Prvotní bázlivost, kterou soudný člověk vždy cítí a která mne zpočátku trápila, zvláště když bylo třeba hovořit delší dobu a na veřejnosti, se brzy zcela rozplynula. Cítil jsem jen to, že jsem král a ke kralování zrozen. A konečně jsem také vnímal obtížně popsatelnou libost, kterou sám poznáte jen tehdy, pokud ji okusíte jako já. Nepodléhejte totiž představě, můj synu, že záležitosti státu jsou

jakoby neprůhledná, trnitá a pro vás možná únavná zákoutí věd, kde se duch s námahou snaží povznést se nad vlastní sféru, většinou bezúčelně, a odkud nás skutečný či zdánlivý nedostatek užitku zastraší stejně silně jako obtížnost pro pochopení. Poslání krále tkví především v tom, že nechá konat vrozenou soudnost [*le bon sens*], která jedná vždy přirozeně a bezbolestně. Pracovní povinnosti jsou mnohdy méně tíživé než pouhá zábava. Užitek vždy následuje. Ať už jsou panovníkovi ministři jakkoli obratní a inteligentní, kdykoli král přiloží ruku k dílu, projeví se to. Úspěch, jenž přináší zalíbení ve všech věcech včetně těch nejmenších, je u nich stejně okouzlující jako u nejdůležitějších záležitostí a žádné uspokojení se nevyrovná tomu, když každý den zaznamenáte určitý pokrok ve vznešených činech, přinášejících slávu, a v blahu národů, jejichž uspořádání a plán jste sám narýsoval. Vše, co je pro tuto práci svrchovaně nutné, je zároveň příjemné – neboť, můj synu, sem patří, stručně řečeno, mít oči otevřené po celém světě, dozvídat se v každý čas novinky ze všech oblastí a států, tajnosti ode všech dvorů, náladu a slabiny všech panovníků a cizích ministrů, být poučen o nesčetných otázkách, u nichž se má za to, že o nich nic nevíme, proniknout u poddaných právě k tomu, co nám nejpečlivěji skrývají, a odhalit ty nejvzdálenější záměry našich vlastních dvořanů i jejich nejzastřenější úmysly, které nám jsou předkládány v hávu úmyslů opačných. A nenacházím žádnou slast, které bychom se nevzdali výměnou za tuto, jen když nám ji zvědavost poskytne.

Zastavil jsem se u tohoto důležitého bodu, aniž bych se omezoval jen na své tehdejší rozhodnutí, a to především ve vašem, nikoli ve mém zájmu, neboť vím, že zároveň s tím, jak odhaluji tyto záliby a požitky čerpané z největších starostí královské vlády, snižuji tím takřka

jedinou zásluhu, v niž mohu na světě doufat. Vaše čest, můj synu, je mi tu však cennější než má, a stane-li se, že vás Bůh povolá panovat, dříve než si osvojíte tohoto ducha píce a akceschopnosti, jak vám ho líčím, pak ten nejmenší ústupek, jež byste mohl složit názorům otce, kterému – troufám si říci – v řadě ohledů za mnohé vděčíte, je konat zpočátku a po nějaký čas (byť třeba z donucení, byť třeba s nechutí) ve jménu vaší lásky ke mně, a zde vás zapřísahám, to, co poté budete konat po celý život z lásky k vlastní osobě, jakmile jste s tím jednou začal.

Přikázal jsem čtveřici státních tajemníků, aby již nic nepodepisovali bez porady se mnou; totéž vrchnímu správci s dodatkem, aby byla každá změna ve financích zaznamenána do knihy uschované u mne společně se souhrnným přehledem, kde budu moci kdykoli jedním rázem zjistit stav pokladny a učiněných anebo naplánovaných výdajů.

Podobný rozkaz obdržel kancléř, totiž užívat pečtidla jen na můj příkaz pouze s výjimkou takzvaných právních přípisů, kterým se tak říká, protože by bylo velkým bezprávím odepřít je, a které jsou nutné spíše pro formu než pro podstatu věci. Ponechal jsem tehdy v této kategorii i úkony a úlevy u případů, které očividně připouštějí omilostnění, byť jsem v tomto bodě mezitím změnil názor, jak vám povím na náležitém místě. Dal jsem na vědomí, že v každé záležitosti bez ohledu na její povahu je zapotřebí žádat příslušný projev milosti – neboť o nic jiného se tu nejedná – přímo u mne, a přiřkl jsem všem svým poddaným bez rozdílu svobodné právo obracet se na mne v kteroukoli dobu přímou promluvou i suplikami.

Suplik bylo zpočátku ohromné množství, ale to mne neodradilo. Mnohé vyplývaly ze zmatků, do nichž byly uvrženy mé záležitosti, a stejné množství jich přita-

hovala novota poměrů i naděje do nich vkládané, tu nadarmo, tu proti právu. Velký počet žádostí mi byl zasílán ohledně soudních řízení, která jsem nemohl ani nehodlat v kterýkoli okamžik odnímat běžné jurisdikci a vést řízení sám. Nicméně i v těchto zdánlivě tak neužitečných věcech jsem objevil ohromné zdroje užitku. Podrobně jsem se tak poučil o situaci obyvatel mé země, kteří zjistili, že na ně myslím, a díky tomu jsem si je získal. Útlak v běžném soudnictví mi byl vypodobněn tak působivě, že jsem považoval za vhodné nechat se lépe informovat a v případě potřeby tu provést mimořádný zásah. Jeden dva příklady tohoto typu zabránily tisícům podobných zlořádů a stížností, byť třeba nepravdivé a nespravedlivé, mým úředníkům bránily, aby zavdali příčinu k pravdivějším a spravedlivějším.

Pokud jde o pomocníky, v první řadě jsem rozhodl nejmenovat žádného prvního ministra; a pokud mi, můj synu, v tomto bodě budete důvěřovat a po vás všichni vaši následovníci, bude ten titul ve Francii navždy zrušen – vždyť není nic ostudnějšího než vidět na jedné straně nakupeny všechny pravomoci a na druhé jen a jen hodnost krále, nic víc.*

Za tím účelem bylo nezbytné rozdělit důvěru a vykonávání mých rozkazů, místo abych je svěřil celé jedinému člověku, a určit různým lidem různé úkoly ve shodě s odlišnostmi jejich nadání, což je možná vůbec první a nejdůležitější umění vladaře.

A pojal jsem i další rozhodnutí. Abych totiž sám v sobě lépe sloučil veškerou autoritu pána, byť jsou ve všech možných záležitostech různé podrobnosti, u kte-

* Funkci prvního ministra či ministerského předsedy (*premier ministre*) obnovil již Ludvíkův přímý nástupce, jeho pravnuke Ludvík XV. (1710–1774).

rých nám naše úkoly i naše důstojnost nedovolují běžně se do nich nořit, pojal jsem poté, co jsem si zvolil ministry, plán občas se s každým z nich těmto drobnostem věnovat, právě když by to očekávali nejméně, aby pochopili, že bych si tak mohl počínat i u jiných otázek a v kteroukoli dobu. Navíc poučení o těchto drobnostech, přijaté pouze sem tam a spíše pro zábavu nežli zpravidla, nás krůček po krůčku bez námahy poučí o tisíci věcí, které nejsou pro všeobecné rozhodování bez užitku a jež bychom sami museli znát a umět, kdyby bylo možné, aby jedinec všechno znal a uměl.

Říci vám, můj synu, jak si počínat při výběru různých ministrů, je pro mne obtížnější. Šťastná náhoda tu má volky nevolky vždy stejnou nebo větší roli než rozum a v míře, v níž svým dílem může rozum přispět, má pronikavý postřeh mnohem větší váhu než střízlivá úvaha.

Ani vy, ani já, můj synu, nebudeme pro podobné funkce vyhledávat ty, kteří jsou vinou vzdálenosti nebo života v ústraní zastřeni našemu pohledu, ať jsou jejich schopnosti sebevětší. Nutnost velí zaměřit se na onu skupinku, kterou před nás náhoda postavila, tedy na lidi, kteří již zaujímají jisté hodnoty anebo jsou s námi nejtěsněji spjati díky rodu či osobní náklonnosti.

A o tomto umění, jak poznat lidi, které pro vás bude tak důležité nejen v uvedené souvislosti, ale u všech životních kroků, vám, můj synu, pravím, že se mu lze naučit, ale nelze ho vyučovat.

Nepochybně je správné hodně vsadit na všeobecnou a zavedenou pověst, neboť veřejnost není v ničem zaujatá a těžko ji lze dlouhodobě ovládat.* Je moudré naslouchat všem a nevěřit tak docela lidem, kteří nás oslovují, ani pokud jde o jejich nepřátele – s výjimkou

* K termínu „zájem“ viz Doslov, str. 274.

případů, kdy u nich jsou nuceni uznat nějakou dobrou vlastnost –, ani pokud jde o přátele – s výjimkou případů, kdy se u nich snaží omluvit nějaký zlořád –, a ještě moudřejší je prozkoušet na malých záležitostech každého, koho chceme pověřit velkými. Ovšem pravidla, jak dobře rozpoznat nadání, sklony a možné uplatnění každého jedince, lze ve zkratce vystihnout tak, že je tyto rysy nutno zkoumat a čerpat z nich zalíbení, k čemuž vás tímto vyzývám, neboť, obecně vzato, od nejmenších drobností až po ty nejvelkolepější záležitostí platí, že žádnou věc nepoznáte, pokud si z ní neučiníte zálibu a nebudete ji mít rád.

V rozdělení funkcí, jež jsem vykonal, patřil k lidem, jichž jsem nejčastěji využíval ve věcech svědomí, můj zpovědník otec Annat, kterého jsem si zvláště vážil pro jeho přímého a nesobeckého ducha a za to, že se nezaplétal do žádných intrik, dále Marca, arcibiskup toulouský, kterého jsem později jmenoval arcibiskupem pařížským, muž nesmírně učený a jedinečně laskavého ducha, též biskup renneský, neboť si to přála královna matka, a konečně biskup rodezský, později arcibiskup pařížský, který mi býval preceptorem.*

Otázky justice jsem především svěřil kancléři, hodnostáři, který již sloužil mnoho let a byl v těchto věcech obecně považován za velmi obratného.

Přizval jsem ho také na všechna veřejná poradní zasedání, která jsem sám řídil, zvláště pak dva dny v týdnu společně se čtveřicí státních tajemníků, kdy se vyřizovaly běžné depeše uvnitř království a odpovědi na suppliky.

Někdy jsem se dokonce rozhodl zúčastnit se zasedání Rady stran, které kancléř řídí mým jménem a kde se jedná pouze o soudní pře mezi jednotlivci nad úrovní

* Všichni jmenovaní byli řádovými bratry Tovaryšstva Ježíšova.

jurisdikcí. A pokud vám to náročnější úkoly dovolí, nechybíte, když vyhrazeného času užijete stejně, svou přítomností členy rady vybídnete a podnítíte k plnění povinností a sám se seznámíte s rekvestory, kteří předkládají zprávy a formulují právní nálezy, neboť odtud obvykle vycházejí kandidáti pro správu provincií, zahraniční zastupitelstva a další významné funkce.

Nicméně pokud jde o vůbec nejdůležitější státní zájmy a o tajné záležitosti, kde je malý počet zúčastněných svrchovaně žádoucích a na něž je zapotřebí více času a péče než na všechny ostatní dohromady, měl jsem za to (jsa odhodlán nesvěřit je jen jednomu ministrovi), že nejužitečnější se tu uplatní tito tři: Le Tellier, Fouquet a Lionne.*

Funkce státního tajemníka, kterou Le Tellier vykonával po dvacet let s nesmírnou věrností a pílí, mu zajistila pronikavou znalost peněžních otázek. Za všech dob byl v této oblasti využíván jako rádce poslední instance. Kardinál Mazarin mi mnohokrát řekl, že si mohl v nesmírně delikátních situacích ověřit Le Tellierovu spolehlivost a loajalitu, kterých jsem si povšiml i sám. Počínal si uvážlivým, obezřetným a skromným způsobem, což jsem dobře registroval.

Také Lionne měl na své straně přímluvu kardinála Mazarina, který mu byl kdysi učitelem. Žádný z mých poddaných, věděl jsem dobře, se tak často a s takovým zdarem neuplatnil při zahraničních jednáních. Lionne znal nejrůznější evropské dvory, plynule hovořil a psal několika jazyky, byl sečtělý a přátelského, vnímavého a přímého ducha, jaký se právě pro vyjednávání s cizinci hodí.

U Fouqueta možná shledáte zvláštním, že jsem ho chtěl využít, až se dozvíte, že jsem již v této době měl

* K následujícím odstavcům viz Historický úvod, str. 16.

důkazy o jeho zpronevěrách. Věděl jsem však, že je duchaplný a nesmírně dobře zná vnitřní chod státu, což mne přivedlo k mínění, že pokud dozná své dosavadní prohřešky a slíbí mi, že se napraví, mohl by mi poskytnout dobré služby.

Ale abych se pojistil, ustanovil jsem nad ním v oblasti financí jako inspektora s titulem intendant Colberta, muže, v něhož jsem choval plnou důvěru, neboť jsem znal jeho nesmírnou píli, důvtip i poctivost, a pověřil jsem ho správou onoho pokladního registru, který jsem zmínil výše.

Dnes vím, že výběr těchto tří ministrů vyvolal mezi lidmi reakce kladné i záporné – ve shodě s tím, jaké zájmy kdo sleduje. Chcete-li ovšem zjistit, zda jsem si mohl počínat lépe, stačí se zamyslet nad ostatními poddanými, které jsem na tato místa mohl jmenovat.

Kanclér byl skutečně velmi obratný, ale spíše – jak jsem již uvedl – v justičních věcech než v záležitostech státu. Věděl jsem, že mi slouží velmi oddaně, avšak měl pověst, že u nejzávažnějších otázek mu schází potřebná pevnost; snad vinou pokročilého věku a neustálého vytížení tak náročnou funkcí postrádal vytrvalost a kvality potřebné k tomu, aby mne následoval na všechna místa, kam mne potřeby říše a zahraniční války mohly donést. Jeho pozice coby prvního hodnostáře království a předsedy všech poradních sborů byla navíc sama o sobě tak silná, že kdyby se k ní připojila těsná účast na tajných záležitostech, vyvolalo by to – přinejmenším tehdy – dojem, že jeden z mých ministrů je mimořádně vlivný a stojí výše než ostatní, což nebylo mým úmyslem.

Hrabě de Brienne, státní tajemník, který řídil zahraniční oddělení, byl starý a domýšlivý a většinou vyvstávší problémy nepromýšlel ani v souladu s mými zájmy, ani v souladu s rozumem.

Jeho syn, který otcovu hodnost zdědil, měl podle všeho snahu konat ku prospěchu, avšak byl tak mladičký, že místo, abych se ho ptal na názor ohledně jiných úkolů, nemohl jsem mu ponechat na starosti ani náplň jeho vlastní funkce, kterou z valné části plnil Lionne.

La Vrillière a du Plessis byli dobří a poctiví, avšak jejich inteligence se omezovala na vykonávání jejich funkcí, pod něž nespádalo nic skutečně důležitého.

Jistě jsem mohl vzít v úvahu lidi proslulejší a váženější, ale nikoli schopnější než tyto tři – a jak jsem již uvedl, toto nízké číslo se mi jevilo lepší než větší počet.

Odhalím vám svou úvahu v úplnosti: jmenovat urozenější poddané nebylo v mém zájmu. Hlavní věcí pro mne bylo ustavit vlastní reputaci a dát rodem zvolených ministrů veřejnosti najevo, že nemám v úmyslu dělit se s nimi o svou autoritu. Záleželo mi na tom, aby nepojímali žádné vznosnější naděje, než jaké se mi uráčí v nich vyvolat, což je u významných šlechticů obtížné – a tato obezřetnost byla zvláště nutná, uvážíme-li, že i svět mne v tomto ohledu poznával jen velmi zvolna.

Mnozí si namlouvali, že se některý z těch, s nimiž jsem byl ve styku, zakrátko zmocní mého ducha i mých záležitostí. Většina považovala mou píli a přičinlivost za horkokrevnost, která brzy ochabne, a ti, kdo o věci chtěli soudit příznivěji, vyčkávali s verdiktem na pozdější dobu.

Čas jasně ukázal, kde je pravda, a je to již desátý rok, co kráčím – krokem, zdá se mi, poměrně stálým – stejnou cestou, aniž bych polevil ve svém úsilí, o všem informován, ochoten naslouchat nejskromnějším poddaným, v každém okamžiku poučen o počtu a připravenosti svých vojsk a o stavu území, neustále vydáváje rozkazy pro zajištění všech potřeb, jednám bez prostředníka se zahraničními ministry, přijímám a čtu

depeše, některé odpovědi píšu sám a u ostatních tajemníkům diktuji hlavní obsah, řídím příjmy a výdaje svého státu, nechávám si osobně podávat zprávy od všech, které jsem jmenoval do důležitých funkcí, střežím své záležitosti ve větším utajení, než to učinil kdokoli přede mnou, udílím svou přízeň na základě vlastní volby, a nemýlím-li se, tak všechny, kdo mi slouží, udržuji – byť v blahobytu pro ně samé i rodinu – v mezích skromnosti, již lze těžko srovnávat s povzneseností a mocí prvních ministrů.

S tím, jak mohli lidé po libosti sledovat všechny tyto skutky, nepochybně se o mně ve světě utvořilo jisté mínění, které nemálo přispělo ke zdaru mých pozdějších podniků. Nic nedosáhne v tak krátkém čase tak ohromných účinků jako vládcova pověst.

Nenechte se však, můj synu, zmýlit jako mnozí jiní a nemyslete si, že na zajištění reputace bude dost času, až jí bude zapotřebí. Nelze si ji vydobýt pomocí armád, nezískáte ji za cenu nashromážděných pokladů. Je třeba na ni myslet předem a teprve po dlouhém vlastnictví si jí můžeme být jisti.

Již od prvních let jsem měl dostatek důvodů ke spokojenosti s vlastním počínáním, nicméně zvučně pochvaly, k nimž nové uspořádání podněcovalo, ve mně probouzely pouze trvalý neklid v důsledku obav, které jsem cítil a nejsem jich zcela prost ani dnes, obav, že si tyto pochvaly nezasluhuji dostatečně.

Snadno si zjistíte, jak provokativně jsem si počínal vůči svým dvořanům a kolikrát jsem je přiměl s cílem prověřit jejich postřeh, aby mi vychválili i věci, o kterých jsem se sám domníval, že jsem je zkazil. Vždy jsem jim to hned vytkl a vštípil jim, aby mi nepochlebovali.

Ať už jsou ale jejich záměry jakkoli skryté, předvedu vám, můj synu, snadný prostředek, jak všeho, co vám řeknou, využít ve vlastní prospěch. Zkoumejte potajmu

sám sebe a věřte vlastnímu srdci víc než jejich chvále, kterou – v závislosti na povaze toho, kdo k vám mluví – považujte vždy buď za zlovolnou výtku pro nějakou protikladnou chybu, anebo za tajnou výzvu k něčemu, čeho byste se sám necítil schopen; a navíc tak číňte v přesvědčení, že i kdybyste tyto chvály považoval za oprávněné, nevykonali jste ještě dost. Dobré jméno si lze uchovat jedině tím, že ho každý den získáváme víc a víc, a sláva je vládkyně, kterou nelze nikdy zanedbávat a nelze její prvopočáteční přízně zůstat hoden, pokud neustále netoužíme po nových projevech náklonnosti.

Kniha druhá

Oddíl první

Obecná ustanovení, jak jsem o nich hovořil, mne zaměstnávala po celý březen, neboť kardinál Mazarin zemřel až devátého dne téhož měsíce. A přestože jsem v průběhu jeho nemoci, která trvala dlouho, i po určité době předtím sledoval situaci pečlivěji než dříve, domníval jsem se, že bych se do ničeho neměl vkládat, dokud si nenechám podat konkrétní zprávu od každého, kdo byl spolu s kardinálem pověřen danými úkoly, a pečlivě se nevyptám, jaké měli doposud úmysly anebo jaké plány považovali za možné do budoucna, jsa přesvědčen, že mé inteligenci, byť pronikavější, mohou jejich myšlenky pomoci a mohou ji rozšířit.

Považoval jsem za nutné vás na to upozornit, můj synu, z obavy, abyste z přemíry dobrých úmyslů v útlém mládí a ze zanícení, které by ve vás tyto paměti mohly vyvolat, nesmísil dvě odlišné věci, totiž být samovládcem a nenaslouchat žádné radě, což by byla opět krajnost stejně riskantní jako stav ovládanosti. I ti nejobratnější jedinci se ve svých úzkoprsých zájmech radí s jinými obratnými lidmi. Co tedy řekneme o králích, kteří v rukou drží zájem veřejný a z jejichž rozhodování se odvíjí dobro a zlo celé země? Necht' nikdy nejsou pojímána takto důležitá rozhodnutí, aniž bychom – je-li to možné – povolali ku pomoci vše, co naši poddaní nabízejí na pronikavosti, rozumu a moudrosti.

Nutnost nás omezuje na skupinku osob vybraných zprostřed ostatních, a ty není namístě opomíjet. Zjistíte navíc, můj synu, co jsem záhy poznal sám: jestliže nám v tom nebrání žádné další ohledy, poučíme se hovorem o svých záležitostech mnohemu nejen od